

DEDICATÒRIA *
QUE PROPOSA
EN JOSEP ANTONI GISBERT I SANTONJA
ALS SENYORS JOAN IVARS I JAUME BUIGUES

Amb ocasió de la presentació del seu llibre

EL PATRIMONI ARTÍSTICO-MONUMENTAL DE TEULADA

La segona setmana de febrer, els senyors En Joan Ivars i En Jaume Buigues em comunicaren el seu desig que nosaltres participàrem en l'acte de presentació d'una obra.

Era en les darreres tasques d'enquadernació i deien que es tractava d'una *Guia del Patrimoni de Teulada*. El terme Guia em va commoure i em feu rememorar un d'aquells projectes d'un parell de dies que des de feia anys enyorava: seguir el fil de la producció de guies a l'entorn del nostre País. Poc després, vaig rebre l'exemplar del llibre "*El Patrimoni Artístico-Monumental de Teulada*". El títol, de principi, semblava eludir l'etiqueta de Guia i, de debó, el seu objectiu de donar a conèixer el patrimoni històric i artístic de Teulada i el fet de suggerir itineraris de visita li mereixia, amb respecte i consideració, l'apel·latiu de *Guia de Teulada*, amb el millor dels sentits i des de la perspectiva més positiva. I és que la paraula *Guia*, desafortunadament, ha gaudit d'atacs i menyspreus continus i és l'hora de dir Guia al que vol ser i és Guia. I aquest

és un exemple memorable.

Tanmateix, no em satisfecia abordar la presentació d'un llibre, sense dotar-lo d'un marc o contingut, avaluar el seu impacte i, així mateix, justificar la nostra contribució amb un missatge propi. Hi és el que l'excel·lent Gregori Mayans escrivia sota la sutil fórmula de *Dedicatòria*.

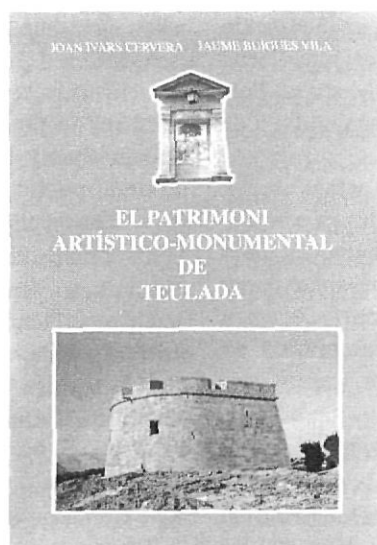
Convide el distingit públic a glossar la Història de la *Guia* al nostre País. No ens remuntarem als viatgers renaixentistes, ni tan sols a les cartes que a les darreries del segle XVIII, algun prevere de la Marina li enviava a En Thomas Lopez. Ens situem als primers anys del present segle i repassarem junts gairebé cent anys de *Guies*.

Sens dubte, *Valencia y su Región. Exposición*

Regional Valenciana, publicada al 1909 pel Comité Executiu de l'Exposició, és la mare de la nova concepció de guies.

Desafortunadament, la "Región" sols aplegava a El Verger, Dénia i Xàbia i no feia cap esment a Teulada.

La *Guia práctica de Alicante y su Provincia*, de 1909, "Contiene itinerarios,

**EL PATRIMONI
ARTÍSTICO-MONUMENTAL
DE TEULADA**

Joan Ivars Cervera / Jaume Buigues Vila
Ed. Ajuntament de Teulada. 1992

monumentos, agricultura, industria, comercio, tipos, costumbres, almanaques, horas de salida y llegada de los trenes, precios de los billetes, correos telégrafos, teléfonos, tarifas, tranvías, equivalencias en monedas extranjeras a españolas, advertencias útiles, relación de los edificios notables, centros oficiales, religiosos, artísticos y docentes, situación geográfica, datos históricos, aspectos de las poblaciones, puertos, tarifas, caracter de sus habitantes, cultura y todo cuanto notable hay en la provincia".

I de Teulada ens deia: "Teulada. Villa de 2019 habitantes. A 22 Kms. de Denia y a 22 de Vergel que es la estación más próxima. Coche, 1,25 asiento. Tiene puerto de mar conocido por Morayra. Producción: vinos y pasas. Fiesta el día 5 de Abril."

Als primers anys de l'actual segle, l'edició d'aquest tipus de Guies es complementa amb la de Mapes Provincials, amb policromia i bones impresions sobre paper i tela. Altres complements, com la sèrie ben coneguda de "Portafolio Fotográfico de España", desafortunadament, no té cap ressò a la nostra comarca.

És de justícia avaluar l'obra *Costas y Paisajes de la Marina de Alicante*, publicada a València al 1918. Doña Paulina de Ibarra de Benavent, sota el pseudònim "Narciso del Prado", amb encorajat sentiment, fa que sigui un crit d'alegria i emocions a l'entorn de la nostra comarca.

Descriu la Marina com a viatgera i repassa geografia i tradicions, natura i qualsevol vestigi d'empremta humana.

Dedica tres capítols a la vostra Vila: l'un a la Font Santa, i els altres a la Garganta i al Racó de Moraira i les seues Coves. Les fotos de la Garganta són fins i tot excitants. Sembla que va passar bastant temps recorrent cada racó de Teulada, des de la mateixa Garganta fins a la pròpia Cova de les Cendres. Diu que li contaven

que: "en el arbarseral, arrimadeta als pins, en una roca, Deu, per intercessió de la Verge de la Salut, havia consedit una fonteta, que el pare Vicent demanà al Señor". I si volen prova que entrà a la Cova de les Cendres, aquí la tenen:

"la Cova de la Sendra. Entre piedras y matorrales tiene su entrada, baja y molesta; una vez franqueada nos encontramos con una gran estancia, con filtraciones, parte terregosas, parte de piedra; y el piso, hasta tres palmos de profundidad, cubierto de ceniza apisonada y endurecida por la humedad y el tiempo. La tradición asegura que la gruta tuvo fuego y salió humo de ello, siete años, sin rechazarla, ni darle credito."

Escadussera és la informació que ens participa la prolífica *Levante* (Provincias Valencianas y Murcianas), de Don Elias Tormo, publicada en 1923 per la prestigiosa Serie de Guías Regionales Calpe.

"Frecuentes desfiladeros (gargantas de Teulada). Km. 75, Teulada, v. de 3000 habitantes (incluso el poblado de Almoraire, con bella cala, a 6 Kms. del mar. Ermita de Fuensanta. Tres túneles, cruce de la Carr. de Alicante."

En la dècada dels 20 s'enceta una interessant etapa de publicació de Guies de les principals ciutats del País, amb detallada informació a l'entorn dels monuments més significatius, o bé, més excepcionalment, guies monogràfiques d'un complex monumental. En aquests indrets, destaquem la "*Guia de Valencia. Artística, Monumental y Practica, y nuevo Plano de la Ciudad*", o la "*Guia Geográfico-Histórico-Descriptiva de la Ciudad de Morella*", per el Padre Antonio Bergues de Jesús y Maria, editada a València a l'any 1929.

L'obra de Don Manuel Gonzalez Simancas, "*Sagunto -ARSE-. La acrópolis. Sus excavaciones y el teatro romano*", 40 fotografados, croquis y notas explicativas

en francés, inglés y alemán", Es un "unicum" pel que fa a la difusió del patrimoni arqueològic al nostre País. Aquesta edició incentivarà el que el teatre de Sagunt constituïxca anys després l'oferta cultural n.º 1 durant la dècada dels 60, amb el "boom" turístic. D'aquets moments seria la guia turística publicada per l'Ajuntament de Sagunt al 1960, del Doctor Esteban Blanco, així com els abundants fullets turístics.

El Palau dels Borja de Gandia és capdavanter quant a l'edició d'estudis monogràfics. Al llibre *El Palacio Ducal de Gandia*, dels Pares Juan Maria Solá y Federico Cervos, publicada a Barcelona en 1904, amb tipografia decó, li succeeix la *Guia del Palacio Ducal y otros insignes recuerdos de los Borja en la Ciudad de Gandia*, de A. de León, publicada a València al 1925. El miracle d'aquesta innovació es fonamenta en la gestió del Palau pels Jesuïtes. El deliri de publicacions a l'entorn de Xàtiva és el més significatiu de la dècada, gràcies al "Joan Ivars" d'aquesta ciutat: En Carlos Sarthou Carreres, Cronista de la Ciutat. *El Alcázar Setabense*. Impresiones de una visita al Castillo de Játiva. Valencia. 1922, la *Guia Oficial de Játiva* publicada a Xàtiva a l'any 1925, *Los Prisioneros del Castillo de Játiva*, de l'any 1930. O, després, la publicació al 1955 de *Tres monumentos Nacionales de Játiva* hi serien el més significatiu del prolífic Sarthou. A més a més, Xàtiva es permet el luxe, a l'any 25, de publicar dues guies que rivalitzaven en la qualitat dels fotogravats. Hi era la sana competència a la de Sarthou. Em referisc a l'obra *El Turista en Játiva. Guia Histórico Descriptiva de la ciudad y sus alrededores, con un Catálogo de Hijos Célebres de Jativa, de Vrnatura Pascual y Beltran*, que surt a la llum a València en l'any 1925.

I per si fóra poc, Xàtiva ens delita amb una revista mensual de qualitat

asombrosa, on el patrimoni monumental moble i immoble es cataloga, descriu i s'estudia amb precisió, oferint al visitant una informació sense parangó en la resta del País. Ens referim a *Játiva Turista*.

El primer número surt a Gener de l'any 1927, com a Revista mensual de Propaganda. Té la Redacció a la Casa de la Ciutat. A partir de l'any 28, *Játiva Turista* es converteix en el "Organo Oficial de la Junta Local de Turismo", patrocinada pel Molt Il.lustre Ajuntament.

A partir de la dècada dels 30 es publica amb caràcter anual la Guia de Alicante y su Provincia, amb dades casi exclusivament econòmiques.

No podriem deixar de fer esment a la *Guia de Alcoy*, de Don Remigio Visado, publicada per la Impremta El Serpis a l'any 1925. La desmesurada qualitat de la portada i impressió fan que sigúí avui una joia. Té més de 500 pàgines i més encara d'il.lustracions. És el succedani d'una Historia d'Alcoi amb guia de professions i indústries.

A la Ciutat de Dénia, *El Bosquejo Histórico de Denia*, d'En Roc Chabás, amb notes i apèndix d'En Jose Chabás, publicat a l'any 1927, malgrat tractar-se d'una síntesi de la Historia de la Ciutat, presenta als seus apèndix elements que defineixen els primers intents de vendre la ciutat al turisme. Aquests ja es patentitzaven al llarg de la dècada dels 20 en la enriquidora premsa local. Ens referim als capítols: "*Denia como Estación Invernal. Su superioridad climática sobre todas las del Mediterraneo*", o "*Sociabilidad. Rasgos del caracter dianense*.", que donen a la Ciutat la imatge d'un paradís antillà.

La Costa del Sol, guia editada a l'any 30 pel Sindicato de Iniciativa y Mejoras de Denia y su Región, es l'èspill de les aspiracions que des dels primers anys de segle tenia la nostra comarca. Com a exemple, aquí tenen un dels texts que

conté, escrit al 1908 per Don Augusto Gomez Porta:

"Demostrado por la pequeña topografía médica que acabamos de hacer, que Denia reúne condiciones excelentes en cuanto a clima para ser *Estación Invernal* tan buena como Cannes o Menton, veamos ahora de qué modo podría explotarse este filón inmenso que la naturaleza ha puesto en nuestras manos y que nosotros no hemos sabido aprovechar. El invernante, bien sea por placer o por enfermedad, necesita además de los elementos que integran el clima, otro conjunto de medios higiénicos y de comodidad, sin los cuales le es imposible la estancia en una localidad determinada. Necesita paseos, caminos, arbolado, calles limpias, desagües y habitación sana y confortable. Denia debiera ofrecer al invernante todos estos medios de higiene y comodidad que dejamos apuntados y, tomando el ejemplo de Cannes, que no era más que un pueblo de pescadores cuando fué visitado por Lord Brougham, emprender una serie de mejoras que convirtieran a Denia en breve plazo en una población alegre, limpia y libre de todo aquello que pudiera molestar al forastero."

Il·lusió no en mancava i, a títol de reflexió, cal avaluar aquesta excel·lent idea a l'entorn del turisme d'hivern, a hores d'ara tan cacarejada, encara que, desafortunadament, mai posada a la pràctica i que caldria replantetjar-se amb cura.

La República i la llarga posguerra significa el trencament d'una dinàmica de producció de guies al nostre País. Aquestes, tot seguint els esquemes i continguts de les dels anys 20, es circumscriuen tan sols a la Ciutat de València. El cas de la *Enciclopedia Gráfica Valencia*, a la cura de Francisco Almela i Vives és paradigmàtic.

Publicada a l'any trenta, té variades reimpressions a la posguerra. De la República i amb reedicions en la

posguerra són els fullets editats pel *Patronato Nacional de Turismo*. El de *Alicante* sols tracta en extens la Ciutat d'Alacant i paratges com el d'Ifac.

Singular resulta la publicació en aquells temps del célebre col·leccionable *Caminos de España*, a carrec de la Compañia Española de Penicilina. La Ruta L, dedicada a Alicante-Denia, desenrotllant l'itinerari, al costat de la propaganda de *Acilpenil*, es refereix a Teulada d'aquesta manera:

"Al salir de Benisa dejamos a la derecha una carretera que conduce a las deliciosas calas de la Fustera.

Luego pasamos cerca de Teulada, que quedará a nuestra derecha encaramada sobre un suave cerro, rodeada de extensos viñedos que le han dado fama a la comarca ".Haurem d'esperar a les darreries de la dècada dels 60 per veure el resorgir de les guies, o bé el d'obres que d'alguna manera venen a cobrir aquests i altres buits de material escrit a l'entorn de la Història, la cultura i el patrimoni de les nostres ciutats i pobles. En aquests indrets hem de situar *Jávea. Un paraíso escondido*, de Ramón Lledó, primer publicat amb les calides i selectives il·lustracions d'Andrés Lambert i, després, extés amb diverses edicions en rústica. I també l'obra d'En Rafael Coloma, *Viaje por tierras de Alicante*, publicada a Madrid a l'any 1957.

Mentre, es desenvolupa una extensa literatura a l'entorn de les qualitats climàtiques de Dénia. L'antiga denominació d'origen es converteix en senyera d'assaigs amb connotacions de guia. Un d'ells seria el llibre de Federico Diaz Falcó: *La Ciudad del buen clima*. Madrid. 1969.

La Guia Turística de la Costa Blanca, editada al 1970 en espanyol i anglès pels Ajuntaments d'Alacant i Murcia, enceta una nova òptica que després, dissortadament, degenerarà.

Benisa, Callejero y Guia de la Villa,

Utiel, 1975, d'en Juan José Cardona Ivars, editada per l'Ajuntament de Benissa, és el el paradigma entre dos mons de guies a la comarca. La singularitat sempre dura de Joan Josep Cardona es ben palesa des de les primeres línies:

"La puerta que cierra la Marina Alta de Alicante se alza a 274 metros sobre el nivel del mar, y desde esta privilegiada atalaya el espectador se sumerge en un paisaje de abancalados cultivos de moscatel romano entrelazados con las líneas simétricas de los almendros."

L'obra presenta, a més a més, una "Guia Monumental Artística".

Dénia. On i què?, d'En Josep Romany i Josep Ivars, publicada a l'any 1982, és la resposta d'una necessitat de la ciutat de Dénia: la de gaudir d'una guia especialitzada per conèixer el seu patrimoni monumental, la seua oferta medi-ambiental i les fites històriques que la defineixen. És una encomiable prova d'estima cap a la ciutat, dissortadament amb una projecció poc relevant per la mancança d'una distribució estudiada, així com la necessària traducció multilingüe.

Altra qüestió és la de Guies Anuals; en el cas de Dénia, publicades pel Centre d'Iniciatives Turístiques. Són poc més que una relació, per ordre alfabètic, de serveis orientats al turisme.

No podem deixar de fer esment a altres contribucions orientades a la difusió del patrimoni i a dirigir cap al visitant una oferta cultural complementària.

El nostre article "Un estatge a Dénia. Conèixer la Ciutat de Denia", al 1988, es publica a la Revista Bagalina, l'un dels baluards de gestació del pensament a l'entorn de les comarques centrals. La considere com un capritx romàntic personal. Així mateix, afegim la nostra recent contribució a *Parque Natural del Montgó. Estudio Multidisciplinar*, editat en 1991 per la Conselleria d'Administració Pública,

que vol ésser una guia integral del Montgó.

Des de la diversitat de les Institucions s'ha treballat els darrers anys per difondre aquells objectes patrimonials susceptibles de rentabilització cultural i social.

Les Rutes d'Aproximació al Patrimoni Cultural Valencià, al nostre entendre, són especialment significatives pel que fa a la difusió al nostre País de quin patrimoni tenim i com accedir-hi. Una important tasca de difusió, llançada durant els anys 84 i 85, incomprensiblement congelada, on la nostra comarca hi té una significativa absència. El *Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana*, dels anys 83-84, amb un contingut més especialitzat, completen el panorama.

El Museu Arqueològic de la Ciutat de Dénia ha aconseguit disposar de material de difusió en cinc idiomes, fonamental per a garantir la comunicació amb els nostres visitants. No vaig a introduir-me en un projecte que ens ha unit, entre altres, a Jaume Buigues i nosaltres, en el treball i la gestió del patrimoni orientada cap al turisme cultural sota l'empremta del *Mòdul de Promoció i desenrotllament Marina Alta*. Ahí queden els Museus Etnològics de Denia i Pego, o els avantprojectes dels de Teulada, Benissa i Xaló, així com un munt de fulls d'informació multilingües i experiències d'exposicions i rutes. Al nostre interessat entendre, mai s'ha difòs tant el patrimoni de la Marina Alta. Les cinc Rutes del Montgó publicades per la Conselleria de Medi Ambient, realitzades pel Mòdul, és el més recent esclafit.

La *Guia de Museus de la Comunitat Valenciana*, editada per la Generalitat Valenciana a l'any 91, reflecteix l'interessant paper de la Marina Alta quant a oferta museogràfica, precisa sens dubte d'una gestió coordinada.

Mentre, el fantasma del passat ens cerca:

Com a botó de mostra, *Denia. Guia Editorial Escudo de Oro*. Barcelona. 3.ª Edició. 1987. Sentencia així:

"Denia está situada cerca de Ondara y es cabeza de Partido Judicial. Ciudad de rancia historia, fué fundada por los griegos de Marsella. Parece que su nombre se deriva del hecho de que, cuando era colonia helena, fué levantado en la bella urbe levantina un templo dedicado a Diana. El antiguo templo, restaurado hace poco, alberga en la actualidad el Museo Arqueológico de Denia".

Deu meu, i no es res comparat amb...!. Avaluen el que ens diu de *Moraira*:

"Paseando por Benitachell y Teulada, se llega a Moraira, pequeño y pintoresco pueblo mariner, en cuya comarca se cosecha excelente vino. Es interesante la Iglesia, con su alta torre exagonal. En el interior del templo se conserva un valioso órgano. Cerca de Moraira se encuentra la Font Santa. El pequeño puerto de Moraira ofrece el aspecto de una bella acuarela. Una popular copla de Moraira refrenda el atractivo que tiene la raigambre marinera de Moraira:

"Marinerito lo quiero
y que sea navegante,
que me traiga el dinero,
y que se vuelva al instante."

I hem fet sols referència a la Guia Escudo de Oro, com a exemple il·lustratiu, i no als monuments al desfici, als quals ens té ja potser massa acostumats el déu Saturn.

Els darrers anys ressorgeix la vella mania dels Itineraris, desafortunadament amb textos majoritàriament heretats si més no arqueològics. El Diari Informació és un dels paladins, sota la fórmula del fascicle, patrocinat per diverses institucions, a més de l'ITVA. Primerament, *Tierra adentro. Rutas de la Provincia de Alicante* i, després,

De Costa a Costa. Les Rutes 12 i 13 de *De Costa a Costa* dediquen per primera vegada la friolera de cinc pàgines a Teulada i el Portet de Moraira.

Mentre, encara proliferen les horribles *Guías Turístico-Comerciales*, amb 1000 i un anunci, escuts i salutacions d'Alcaldes, tot barrejat, que donen angoixa si més no desesperació, rememorant els bondadosos 70. En la corresponent a l'any 90 hem trobat a Teulada. Una qüestió d'honor, però, obliga a desmarcar-se d'aquestes opcions.

Tractant del Castellet de Moraira, en Juliol de 1990, sentència: "La fortaleza es de reducidas dimensiones y se conservan buena parte de sus muros. En 1968 fué cedida a la Diputación de Alicante para su restauración". I és que no passen els anys!!!.

La Guia Turística de Calp, publicada al 1988, enriquida pels textos de Jaume Pastor i Pere Tur i patrocinada per l'Ajuntament de Calp, la de Benissa -1989- i posteriorment, la de Xàbia -1989- hi són l'excepció d'un estat encara certament dessolador. Semblen els primers productes d'una nova generació de guies on el rigor acompanya a una dilatada agenda de serveis.

En aquest "mixed salad" surt, a Març de 1993, la *Guia de Teulada*.

Sabem que aquesta obra naix de l'angoixa dels autors per avaluar el patrimoni cultural de Teulada i com a punta de llança per a perseverar en la tasca de protecció i conservació dels objectes patrimonials del casc urbà i del terme de Teulada. S'aproxima a l'inqüestionable bon fer de les *Rutes Històriques i Monumentals d'Alcoi*. Alcoi, 1988.

En el capítol destinat a l'arquitectura religiosa és ben palés l'enriquidor llegat patrimonial d'aquesta Vila, amb l'empremta de la condició de "cristians vells" dels seus ciutadans. Aquest segell, de segur, encara té una profunda empremta en la raó i el seny de molts dels que avui ens

acompanyen. Per altra banda, la preciosa sala de Jurats i Justícies ens rememora temps de bonança i esplendor econòmic per a la Vila, enllà pels primers anys del segle XVII. El Castell de Moraira i les torres de guaita són el més precís exemple d'una tipologia arquitectònica renaixent que uneix tota la Marina Alta costanera i que suggereix múltiples idees i projectes d'itineraris d'àmbit comarcal.

Avalue de manera singular l'esforç dels autors en la descripció i tractament del Casc Antic de Teulada. Aquest sí que és difícil de conservar, tant com la majoria de cascs històrics de les nostres ciutats. I aquí cal fer esment al model de desenrotllament del casc històric de Benissa.

Desafortunadament, en els nostres entorns urbans cada dia notes un canvi, tens una nova espina clavada: aquella reixa, aquell portal, pernet, picaport, canalera, cantonera, motllura, fins i tot aquell raïm de pastor de penjava d'unes teules i ja no hi és. I sembla no tenir solució.

No sembla ésser sols una qüestió de legislació urbanística, encara que és un requisit imprescindible. És una qüestió d'esforç i voluntat de la comunitat. I els autors, una vegada més, ens alerten d'aquest bé patrimonial, ens defineixen les línies del seu desenrotllament i ens proposen l'excitant itinerari dels plafons ceràmics. Fins el més coent, amb perdó i sense menyspreu, retaule ceràmic dels 70 fan que ens proporcionen plaer; pense que l'ús d'aquesta guia farà que el visitant gaudeixca i participe del respecte dels autors per tot el que conforma aquest conjunt excepcional.

I amb el casc històric no acaben el seu missatge.

No poden posar fi a l'obra fins introduir-nos en un cuquet que, afortunadament, cada vegada ens arrossega a més: l'Arquitectura Rural. La vivenda tradicional, els pous, creus de terme, els molins, i tants elements que configuren el

paisatge de les rodalies d'on vivim.

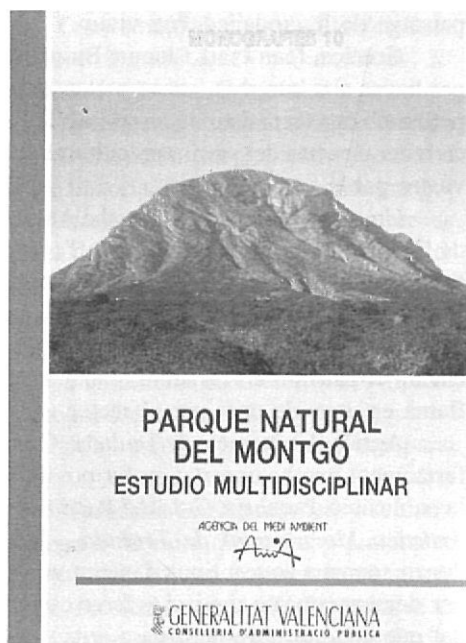
Gràcies, Joan Ivars i Jaume Buigues, per haver-nos introduït, sense pretensions però amb una forta dosi de responsabilitat, en tants aspectes del patrimoni cultural del vostre poble.

Gràcies, Associació Cultural d'Amics de Teulada, per haver-nos donat l'oportunitat d'haver presentat l'obra amb aquesta "Dedicatòria". Sabeu que sou una Associació local que treballa com poques envers el patrimoni i ha sabut mantenir la flama en anys de crisi per al sector.

Agraït, Ajuntament de Teulada. Crec fermament que ha encertat en fer possible la publicació d'aquesta *Guia del Patrimoni Artístic Monumental de Teulada*. I si donen suport a aquest tipus d'iniciatives i, per demanar que no sigui, si es feren càrrec del que aquesta obra demana a crits: que és la seua edició en castellà i en anglès, sapiguen que van a ésser capdavaners en actuacions orientades a satisfer la cada vegada més palesa demanda d'ofertes culturals per part del turisme que ens enforteix. I sapiguen també que el nom de Teulada passa, amb aquesta obra, a l'encara ocasional conjunt de ciutats que aposten i es posen a l'aguait pel seu patrimoni com a element que les identifica i dona fortuna.

Per tot el que hem exposat, ratifique la meua convicció que els autors han lograt que aquesta obra que avui presentem siga, de debò, una guia, amb capacitat per conduir i ensenyar el camí, el "Dux Itineris" pel que fa a Teulada.

(*) Aquest és el text íntegre de les paraules pronunciades durant l'Acte de Presentació del llibre, que es va celebrar el 6 de març de 1993 a Teulada.

PARQUE NATURAL DEL MONTGÓ.

Estudi multidisciplinar

Gerardo Stübing / Antonio Estévez (Coord.)

Monografies, 10

Generalitat Valenciana

Agència del Medi Ambient, 1991

Després de quatre anys del decret 25/1987 de 16 de maig del Consell de la Generalitat Valenciana que declarava el Montgó Parc Natural, l'Agència del Medi Ambient publica una monografia sobre el mateix. Els estudis hi han anat aportant noves dades al llarg d'aquests anys, dades, tanmateix, no sempre reflectides en la citada monografia, i als que cal arribar a través de revistes com *Aguaites* o *Xàbiga* o dels congressos organitzats per l'Institut d'Estudis de la Marina Alta.

Des de la perspectiva dels qui ens dediquem professionalment a la divulgació dels coneixements ambientals, ja siga dins del context de l'ensenyament formal o en el marc de les activitats de temps lliure, una obra com la comentada hauria de representar un vertader manual d'ús quotidià. La

validesa científica de les dades que hi aporta resta garantida per la categoria de professors universitaris de la majoria d'autors de la monografia, membres gairebé tots de la Universitat de València amb algunes comptades excepcions de la Divisió de Geologia de la Universitat d'Alacant. Procedents de diferents departaments universitaris, Biologia Vegetal, Biologia Animal, Geografia, Microbiologia i Ciències Ambientals i Recursos Naturals, els autors col·laboren amb dades particulars al que pretén ser una síntesi multidisciplinar.

L'estudi s'estructura en quatre parts: El medi físic (Geologia i Climatologia), Història i patrimoni, Geografia humana i Biologia (Edafologia, Flora i vegetació, Fauna terrestre i Comunitats bentòniques dels fons marins.. Els annexos del llibre reflecteixen l'heterogeneïtat de punts de vista des dels quals ha estat redactat, de manera que cada apartat té el seu propi annex, tot i que s'han reunit tots a les darreres pàgines. Hi disposem així d'un mapa geològic, un de pendents i un altre d'unitats paisatgístiques, alguns esquemes i diagrames climàtics i un seguit de fotografies que il·lustren aspectes geològics, del patrimoni històric, geogràfics, edafològics, florístics i faunístics.

Els coordinadors de la monografia, alhora autors d'alguna de les seues parts, són Gerardo Stübing i Antonio Estévez. Realment l'obra no presenta la unitat coherent que hauria estat desitjable. Més aviat el lector té la sensació que els diferents apartats del llibre s'han aplegat en un únic volum passant per damunt de la diversitat d'enfocaments que cada autor ha atorgat al seu treball. La irregularitat esdevé així una característica bàsica de la publicació: des del rigor tècnic de l'apartat geològic o botànic, responsabilitat precisament dels coordinadors, fins al to de caràcter costumista de l'apartat dedicat al patrimoni històric, hi observem notables diferències

que caldria haver suavitzat. La introducció que signen els coordinadors sembla demostrar aqueixa manca de coordinació, des del moment que es redueix a poc més de deu línies i explicitant a més la dificultat per homogeneitzar criteris.

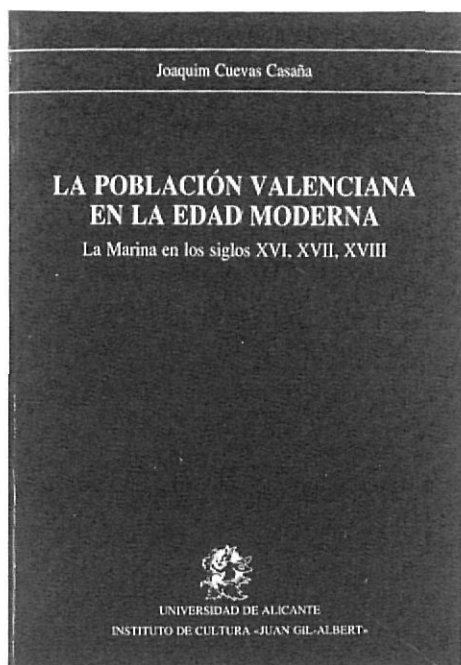
Resulta difícilment justificable, si no és per criteris purament econòmics inacceptables quan provenen d'una Conselleria de la Generalitat Valenciana que hauria d'estar compromesa en la normalització lingüística, la publicació del llibre en castellà. Si algú ha d'aprofitar la monografia, una monografia sobre un espai natural valencià, dins d'una comarca valencianoparlant, on l'ensenyament en la nostra llengua és un fet en la major part de les seues escoles i instituts, hem de ser els usuaris del Parc, els que per professió, vocació i proximitat física, som responsables de la divulgació de les seues característiques. Menyspreant tot això, tanmateix, l'Agència del Medi Ambient (la nostra és una llengua d'ús reservat per als noms burocràtics, pel que es veu), ens ofereix un manual que ens caldrà traduir si no volem introduir parèntesis lingüístics en la relació plenament normalitzada que mantenim amb els destinataris de la informació que s'hi conté. Així, hauríem de dir "palmito" del margalló, "hinojo" del fenoll o "lagarto ocelado" del sarvatxo; uns poquets, en canvi, només són ortogràficament violats ("lletsóns", "falco"), mentre en algunes llistes florístiques o faunístiques apareix el nom normalitzat de l'espècie, sempre darrere, això sí, del castellà i no en tots els casos.

La manca de voluntat normalitzadora no seria més que un detall d'una política lingüística discriminativa, si no anara acompanyada de la marginació de textos absolutament fonamentals per apropar-se a la realitat ambiental del nostre territori. No comptar amb una obra monumental, model de coordinació entre diferents autors, que

marcarà la història de la divulgació ambiental en el nostre àmbit, com és la "Història Natural dels Països Catalans", representa un vertader despropòsit si no un intent de manipulació de la realitat. Doncs bé, en cap de les bibliografies temàtiques repartides al llarg del llibre apareix l'esmentada obra. Sí que ho fa, en canvi, la "Guia de la Naturaleza de la Comunidad Valenciana"; invitem el lector, si és que encara no ha fet, a comparar ambdues obres: l'evidència el menarà cap al treball ben fet. L'objectivitat sembla no formar part del patrimoni d'alguns naturalistes autòctons.

S'ha perdut, així, una oportunitat. L'oportunitat de dotar-nos d'un manual pràctic, científicament competent, en la nostra llengua, amb llistes bibliogràfiques completes i útils, ben coordinat i coherent. Al capdavant, només cal esperar ara de la bona voluntat dels usuaris del llibre que sàpien traure profit dels aspectes positius de la monografia, que en té, i treballar per l'arribada de temps millors per a la gestió ambiental dels nostres territoris.

Juli Pascual i Trilla

**LA POBLACIÓN VALENCIANA
EN LA EDAD MODERNA**
La Marina en los siglos XVI, XVII, XVIII
Joaquim Cuevas Casaña
Alacant: Universitat d'Alacant / Juan Gil-Albert, 1991

Encara que la demografia històrica de la Marina Alta té una llarga tradició representada en nombrosos estudis de caràcter local, mancava una anàlisi d'àmbit comarcal que, a més d'enriquir aquell panorama historiogràfic amb noves dades, fóra capaç, des dels supòsits de la demografia diferencial, d'aportar claus interpretatives que ens ajuden a entendre, a més de conèixer, el passat de la nostra població i la seua evolució.

El treball de Cuevas Casaña, professor d'història econòmica de la Universitat d'Alacant, cal enmarcar-lo dintre de la línia d'investigació que al llarg dels darrers anys ha vingut desenvolupant l'autor, i que a més de permetre-li d'obtenir el grau de llicenciat en Història, ja havia donat lloc a

diverses publicacions, entre elles l'estudi que amb la col·laboració de R. Mauri va ser publicat al número dos d'Aguaites sobre la Vall de Xaló.

La present monografia s'ocupa d'analitzar l'evolució demogràfica mostrada per 11 localitats de la comarca (Dénia, Pego, Benissa, Murla, Senija, Vall de Laguar, Teulada, Xaló, Llíber, Alcanalí i Llosa de Camatxo) utilitzant les informacions proporcionades pels "quinque llibres" dels diferents registres parroquials i per a un període de temps determinat per l'inici del registre regular d'esdeveniments vitals (defuncions, batejos i matrimonis), és a dir finals del segle XVI i primera meitat del XVII, i l'any 1800.

El llibre s'estructura en tres parts clarament diferenciades. En primer lloc, conté diversos capítols introductoris on planteja els objectius de la investigació, les oportunes precisions metodològiques, la descripció de l'anomenat medi físic, i una acurada crítica de les fonts que inclou una interessant anàlisi de les dades que per a les localitats estudiades ofereixen els censos realitzats i publicats dintre del període objecte d'estudi.

En una segona part, i en tres capítols títolats segles XVI, XVII i XVIII, l'autor amb un notable esforç d'anàlisi multidisciplinar, intenta contextualitzar un comportament demogràfic de caràcter diferencial com el que varen mostrar les poblacions estudiades en el contexte històric, polític i socioeconòmic que va viure la nostra comarca al llarg d'aquells segles.

Per últim, la tercera part, conté a més de les conclusions, un apèndix gràfic i la bibliografia, diferents capítols on s'analitzen de forma pormenoritzada tres aspectes, que per la seua rellevància historiogràfica, justifiquen en opinió de l'autor una atenció especial. Eixe és el cas dels moviments migratoris i la polèmica qüestió del paper

i naturalesa de la migració per a superar l'entrebanc de l'expulsió dels moriscos, o explicar el creixement del segle divuit; la nupcialitat en tant que variable demogràfica que proporciona a les poblacions majors possibilitats de controlar els efectius poblacionals i ajustar el comportament demogràfic a l'evolució de factors de diversa naturalesa (polítics, econòmics, socials, etc); o de la il·legitimitat en tant que indicador vàlid del grau de pressió demogràfica a què es va veure sotmesa la població objecte d'estudi.

En definitiva una interessant monografia que a més de representar la principal contribució historiogràfica a la demografia històrica de la Marina Alta, aporta valuoses informacions sobre el comportament demogràfic de les poblacions valencianes amb règim demogràfic tradicional. Esperem que en un futur, el mateix autor o altres investigadors, puguin continuar aquesta investigació en estudiar i analitzar amb similars supòsits conceptuals i metodològics, la transició demogràfica d'aquestes poblacions en prolongar l'estudi fins als anys centrals del segle XX.

Josep Bernabeu Mestre

EL PAPEL DE LA MORTALIDAD EN LA EVOLUCIÓN DE LA POBLACIÓN VALENCIANA

Josep Bernabeu Mestre (Coord.)

Alacant: Institut Juan Gil-Albert / Seminari d'Estudis sobre la Població Valenciana, 1991, 5 vols.

En abril de 1990 tenia lloc a la ciutat d'Alacant, sota el títol de Congrés Hispano-Lusità d'Història de la Població, el II Congrés ordinari de l'Associació de Demografia Històrica. Resultat d'aquella reunió al llarg de 1992 han anat apareixent fins un total de cinc monografies que recullen les principals ponències i comunicacions que varen ser objecte de debat i presentació en l'esmentat Congrés. Per l'interés que tenen per a La Marina Alta, bé per tractar-se d'investigacions que s'ocupen d'aspectes relacionats amb el nostre passat demogràfic, bé per analitzar problemàtiques més actuals, pasem a donar notícia d'alguns dels treballs:

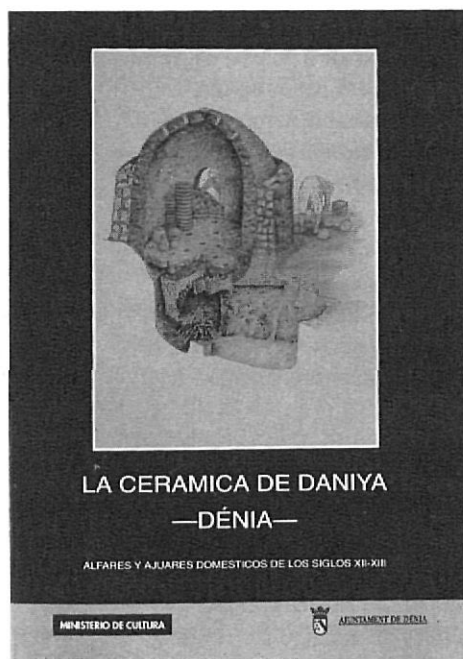
Baila Pallarés, M.; Recaño Valverde, J. "Aproximació als models demogràfics

del País Valencià a finals del segle XIX". En: Livi Bacci, M. (Coord) *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*. Alacant: Juan Gil Albert/ Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià, 1991; 183-196.

Pla Alberola, P. "Despoblación y repoblación. La crisis del XVII en el Cuartel de la Marina y Las Montañas". En: Nadal Oller, J. (Coord) *La evolución demográfica bajo los Austrias*. Alacant: Juan Gil Albert/ Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià, 1991; 195-239.

Cuevas Casaña, J. "La incidencia de la mortalidad a finales del Antiguo Régimen: comportamiento diferencial de dos comarcas valencianas". En: Bernabeu Mestre, J. (Coord) *El papel de la mortalidad en la evolución de la población valenciana*. Alacant: Juan Gil Albert/ Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià, 1991; 195-239.

Josep Bernabeu Mestre

**LA CERÁMICA DE DANIYA -Dénia-
Alfares y ajuares domésticos de los siglos
XII-XIII**

J. A. Gisbert / V. Burguera / J. Bolufer
Ministerio de Cultura / Ajuntament de Dénia. 1992

El passat mes de desembre s'inaugurava al Museu Nacional de Ceràmica i Arts Suntuàries "González Martí" de València una exposició organitzada pel Museu Arqueològic de la Ciutat de Dénia i l'abans esmentat. Amb el títol "La ceràmica a la ciutat de Daniya -Dénia-. Segles XII i XIII", la mostra i el catàleg són el resultat de deu anys d'arqueologia urbana i del projecte d'investigació que, lligada a ella, ha generat una base de dades imprescindible per al coneixement de la ciutat islàmica en vespres de la conquesta cristiana.

La simple presentació d'aquest llibre com a catàleg podria fer pensar erròniament, que estem davant d'un de tants que recullen quatre peces boniques i un cúmul de dades sense sentit per al lector. Però realment es tracta d'un treball de caràcter excepcional

pel grau d'informació que aporta tant el coneiximent de la ceràmica almohade com a la societat andalusí de primeries del segle XIII.

Davant el grau d'urbanització que afecta les ciutats actuals, poques són les que permeten conèixer la seua trama islàmica, i, en aquest sentit, Dénia és un privilegiada. Primer fou l'excavació del centre terrisser de l'avinguda Montgó-carrer Teulada, on, per primera vegada, en el món d'Al-Andalus, s'individualitzà i interpretà l'estructura espacial d'una terrisseria islàmica, en funcionament des de mitjans del segle XII fins vespra de la conquesta. I posteriorment, l'excavació de més de 7.000 m.2 al raval marítim -el Fortí-, avui, malauradament destruït en mans d'interessos privats i públics. En aquest últim es documentaria un extens conjunt urbà on els nivells d'abandó i arrassament de les estructures islàmiques són sincrònics a la darrera fase d'activitat del centre terrisser.

La sistematització de la producció de la terrisseria va permetre crear en el seu moment les bases d'una proposta global al voltant del comportament de les ceràmiques en una ciutat d'Al-Andalus. L'estudi del registre ceràmic d'El Fortí possibilita per altra banda, relacionar les dades entre l'aixovar ceràmic de producció local (forns) amb el d'ús en el context de les vivendes del raval. Les conclusions tretes defineixen la tipologia de la vaixel·la ceràmica de Daniya a les primeries del segle XIII, alhora que contribueixen a clarificar i enriquir el panorama actual de les ceràmiques definides com a "tardo-andalusis".

En aquest sentit, tant el centre terrisser del C. Teulada com el Fortí, poden considerar-se dos jaciments claus en el món andalusí per a l'estudi i sistematització de la ceràmica produïda i a la volta utilitzada per la societat de la segona meitat del segle XII abans de la conquesta.

El llibre, amb pròleg de Guillem Roselló -pioner en l'estudi de la ceràmica islàmica- està estructurat en tres parts ben diferenciades.

A la primera es recull tota la informació que les quaranta-vuit actuacions arqueològiques aporten al coneiximent topogràfic de la ciutat àrab. L'alcaçaba, la Medina, els ravals, les drassanes, el centre terrisser, les necròpolis... estan ben tractats i queden reflectits en la topografia de la Dénia actual. Les abundants fotografies in situ, dibuixos i reconstruccions ideals que acompanyen el text permeten accedir als "hammam" o banys públics, passejar pels carrers del raval, entrar en les seues cases i observar el funcionament d'un forn ple de ceràmica.

La segona part està dedicada al registre ceràmic. La sistematització de la producció local, la metodologia emprada, la possibilitat d'aplicació al registre ceràmic d'El Fortí i la seriació tipològica conformen el capítol. Les vint sèries que conformen la producció i l'aixovar de la ciutat són descrites individualment junt amb els tipus o variants formals de cadascuna.

Les tables tipològiques i gràfiques de barres acompanyen el text i ajuden a la seua comprensió.

La tercera part és el catàleg propiament dit. Ací es presenten cent una peça ceràmiques que pertanyen als aixovars domèstics de les vivendes del raval i la Medina, i també als registres del centre terrisser.

Moltes d'elles estan exposades normalment a les vitrines dels museus, altreshan estat a l'Alhambra i al Metropolitan de Nova York, però la gran majoria són inèdites, "acabades d'eixir del taller de restauració", practicament.

El valor arqueològic, la seua bellesa formal i plàstica, el colorit dels motius decoratius: naus, peixos, pavons, reticulats..., i el detall minutarista de les

joguines queda de manifest en cada foto i dibuix.

En resum, un llibre imprescindible

pels arqueòlegs i alhora també, per a aquells que gaudeixen del passat d'una ciutat i societat islàmica avui molt desprestigiada.

M.ª José Berenguer i Llopis

BUTLLETA D'INSCRIPCIÓ A L'INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DE LA MARINA ALTA

Ompliu-la amb lletres majúscules i envieu-la a l'INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS MARINA ALTA
Apartat de Correus 106 - Tel. 576 02 04 - 03750 PEDREGUER

Nom i Cognoms _____

Adreça _____

C.P. _____ Població _____

Professió _____ Telèfons _____

Data de naixement _____ D.N.I. _____

Demane associar-me a l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta i em compromet a satisfer una quota de:

O la quota que approve l'Assamblea General de socis, i que pagaré per domiciliació bancària.

Data _____

Entitat _____ Adreça _____

Agència n.º _____ Compte n.º _____

C.P. _____ Població _____

Estimats senyors:

Us agrairé que, a partir d'avui i fins nova ordre, atengueu els rebuts que vos presente l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.

Signatura,

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

AGUAITS Revista d'Investigació i Assaig. Institut d'Estudis Comarcals.
Apartat de Correus 106 - Tel. 576 02 04 - 03750 PEDREGUER

Nom i Cognoms _____

Adreça _____

C.P. _____ Població _____

QUOTA D'UN EXEMPLAR (A partir del núm. _____) 1.000 pts.

FORMES DE PAGAMENT (Subratelleu la vostra):

☐ Domiciliació bancària (ompliu, doncs, l'altra butlleta)

☐ Xec bancari a nom de la revista per import de la subscripció.

BUTLLETA DE DOMICILIACIÓ BANCÀRIA

Nom del BANC o CAIXA _____

N.º de Agència _____ Domicili _____

C.P. _____ Població _____

N.º Compte _____

Sr. Director:

Els pregue que atenguen, amb càrrec al meu compte, i fins nova ordre, els rebuts que per import de 1.000 pts. els seran presentats per la revista d'Investigació i Assaig AGUAITS de l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.

_____ a _____ de _____ de 19 _____

Signatura.

S'acabà d'estampar el dia
de santa Caterina de l'any 1993,
a la Impremta Botella, s. l.
de Xàbia.

